

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Монографія

За загальною редакцією
професора **Ю. Л. Бошицького**

КИЇВ
Видавництво «Юридична думка»
2009

УДК 34.037
ББК Х061
Д 36

*Рекомендовано до друку
Вченою радою КУП НАН України
(протокол № 5/09 від 23 січня 2009 р.)*

Авторський колектив:

Передмова — к. ю. н., проф. Ю. Л. Бошицький; 1.1. — д. ю. н., проф. Н. М. Оніщенко; 1.2. — к. ю. н., доц. О. Г. Варич; 1.3. — к. екон. н. О. М. Лошихін; 1.4. — к. ю. н., доц. О. М. Мельник; 1.5. — к. ю. н., проф. С. В. Бобровник; 1.6. — к. ю. н., доц. Т. О. Дідич; 1.7. — К. В. Ніколіна; 1.8. — к. ю. н. І. А. Гетьман-П'ятківська; 2.1. — к. ю. н., доц. О. В. Чернецька; 2.2. — к. ю. н., доц. С. І. Юшина; 2.3. — к. ю. н., доц. І. А. Сікорська; 2.4. — к. ю. н. М. О. Фролов; 2.5. — к. ю. н. С. В. Гринько; 3.1. — к. ю. н., проф. Ю. Л. Бошицький; 3.2. — к. ю. н., доц. О. І. Мацегорін; 3.3. — доц. І. В. Омельченко; 3.4. — к. ю. н. М. І. Архипова; 3.5. — к. ю. н., доц. О. С. Харченко; 3.6. — к. ю. н., доц. Н. О. Мельничук; 3.7. — к. ю. н., доц. Я. В. Сімутіна; 4.1. — к. ю. н., доц. З. А. Тростюк; 4.2. — к. ю. н., доц. С. В. Прилуцький; 4.3. — доц. В. В. Андреевський.

Д 36 **Державно-правове регулювання в умовах трансформації суспільних відносин:** Монографія / За заг. ред. професора Ю. Л. Бошицького. — К.: Видавництво «Юридична думка», 2009. — 536 с.

ISBN 978-966-8602-73-3

Висвітлюються особливості державно-правового регулювання в умовах трансформації суспільних відносин. Досліджуються проблеми гармонізації правової системи країни, тенденції розвитку і напрями вдосконалення економічних функцій держави; шляхи оптимізації співвідношення економічних інтересів держави і суспільства; важливі аспекти підвищення ефективності правового регулювання, подолання юридичних конфліктів, забезпечення верховенства права, розвитку правотворення тощо. Розкриваються проблеми правового впливу на сферу інтелектуальної власності, житлового права, відносин власності, оплати праці тощо. Досліджуються проблеми тлумачення понять у Кримінальному кодексі України, кримінального переслідування та організації і діяльності адвокатури.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів юридичних навчальних закладів, широкого кола читачів.

ББК Х061

ISBN 978-966-8602-73-3

© Кол. авторів, 2009

© Видавництво «Юридична думка», 2009

Передмова

З проголошенням незалежності відбулися кардинальні перетворення в правовій системі України, зокрема, утвердження нових соціальних відносин, інституціювання кардинально нової системи публічної влади, формування системи національного законодавства на основі Конституції України. Україна, як суверенна держава, визнана світовим та європейським співтовариством, продовжує розвиватися на конституційно визначених засадах демократичної, правової держави.

Досвід останнього десятиліття державо- та правотворення показав, що демократичні перетворення, які відбуваються в Україні, супроводжуються складними та суперечливими процесами. Прийняття 8 грудня 2004 р. змін до Основного Закону поставило перед науковою та політичною елітою, а також практиками цілий ряд теоретичних, законодавчих та практичних проблем, які потребують науково обґрунтованого вирішення та законодавчого врегулювання. Цілком очевидно, що ефективне функціонування сучасного суспільства та державних інституцій неможливе без збалансованої системи законодавства України, удосконалення якої відбувається під впливом інтеграційних процесів, які в цілому і спрямовують розвиток національної правової системи.

Процеси, які відбуваються у державно-правовій сфері, спонукали авторів дослідити окремі сфери державно-правового регулювання суспільних відносин в умовах трансформації. Ці наукові дослідження стали теоретичною основою монографії.

У цілому загальнотеоретичні проблеми державно-правового регулювання в умовах трансформації суспільних відносин стосуються насамперед необхідності удосконалення та узгодження як Конституції України, норми якої мають найвищу юридичну силу та визначають вектор розвитку суспільних відносин, суспільства та держави, так і відповідності законодавства нормам Основного Закону.

Головним напрямом удосконалення державно-правового регулювання суспільних відносин в Україні на сучасному етапі є реалізація положень чинної Конституції України щодо проведення парламентської реформи, реформи виборчого законодавства, судово-правової реформи, реформи місцевого самоврядування, які, в свою чергу, мають стати запорукою захисту і гарантування прав та свобод людини і громадянина. У сфері державно-правового регулювання адміністративних відносин важливим напрямом є здійснення адміністративної реформи, змістом якої є створення ефективного механізму правового регулювання, який би забезпечив неухильне виконання законів України та реалізацію принципу верховенства права.

Нині формування і зміцнення української державності здійснюється в умовах політичної та ідеологічної трансформації, зміни правового порядку, утвердження демократичного, соціального, правового розвитку суспільства. А ці процеси обов'язково мають ґрунтуватися на фундаментальних дослідженнях у сфері конституційного, адміністративного, міжнародного, цивільного права, адже від наукового визначення проблем правового регулювання та шляхів розвитку національної правової системи багато в чому залежить загальна орієнтація державної правової політики та юридичної практики.

Поряд з цим в умовах динамічного економічного розвитку та співпраці виникає потреба в нормативно-правовому регулюванні сфери бюджетних, фінансових та податкових відносин відповідно до загальноновизнаних у світовій практиці правотворення принципів та стандартів. Особливості правового регулювання цивільних відносин в умовах трансформації

суспільних відносин мають ґрунтуватися на принципах розмежування цивільно-правових і підприємницьких відносин та рівності усіх учасників приватно-правових відносин.

Необхідно зазначити, що нині вітчизняна правова наука набуває особливого значення для розбудови правової, демократичної, соціальної держави, вона переживає часи оновлення світоглядних та методологічних засад, орієнтації на загальновизнані гуманітарні взірці демократії, забезпечення прав і свобод людини і громадянина та верховенства права.

Розбудова державності в Україні вимагає також переосмислення та концептуалізації наукових ідей, які стосуються сутності інститутів правової держави та громадянського суспільства, що зумовлено перехідним етапом розвитку країни, перетворенням багатьох сфер життєдіяльності суспільства.

На розвиток суспільних відносин в Україні нині впливають різні фактори як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, що визначають їх як трансформаційний етап, що обумовлюється особливістю всіх соціальних явищ у суспільстві. Тому трансформація суспільних відносин безпосередньо визначає і характеризує як специфіку виникнення та подолання соціальних конфліктів, так і вимагає переосмислення засобів їх подолання. Важливість аналізу трансформації суспільних відносин у контексті подолання та недопущення виникнення соціальних конфліктів зумовлена змінами ціннісних орієнтирів сучасного пострадянського суспільства, розв'язанням завдань щодо переходу до ринкових відносин, побудови правової держави тощо; оновленням політико-правових процесів у суспільстві; необхідністю підвищення авторитету державної влади в суспільстві; потребою забезпечити солідарність та взаємозв'язок у суспільстві; вирішення питань транснаціонального характеру, в тому числі вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища, встановлення світового порядку, уніфікації права, захисту прав і свобод людини і громадянина тощо.

В умовах трансформації суспільних відносин постає важливе завдання оновлення змісту, переорієнтації на дослідження державно-правової реальності під кутом загальновизнаних

взірців демократії, функціонування соціальної та правової державності, механізмів забезпечення та захисту прав і свобод людини. Для цього необхідно критично переосмислити напрацювання попереднього періоду, запропонувати нові підходи до розв'язання актуальних проблем та шляхи їх вирішення.

У сучасній правовій науці домінує думка про те, що подальший розвиток теорії держави і права має здійснюватися на основі розробки загальних понять, які б мали методологічне значення для галузевих юридичних наук. Саме питання методології держави і права повинні дати змогу висвітлити актуальні проблеми державно-правового розвитку з урахуванням сучасного стану розвитку науки — філософії, соціології, політології, психології. Проте певна автономізація досліджень філософії права, соціології права, етики та логіки права не повинна призводити до порушення цілісності сприйняття права як універсального способу регулювання суспільних відносин, вирішення конфліктів, досягнення соціальної злагоди та компромісу, забезпечення гідного існування та розвитку людини.

Оптимізація та гармонізація правової системи є важливим індикатором рівня правової культури суспільства, одним із виявів державного суверенітету, підвищення ефективності та якості правового регулювання суспільних відносин. Від вирішення цієї проблеми залежить успіх розв'язання багатьох правових проблем, пов'язаних з удосконаленням чинного законодавства, правозастосовчої та правоохоронної діяльності, підвищенням рівня правової свідомості державних службовців та громадян. Саме в такому аспекті розглядається низка проблем правового характеру в цій праці.

Перший розділ монографії «Загальнотеоретичні проблеми державно-правового регулювання в умовах трансформації суспільних відносин» присвячено розгляду загальних проблем формування і розвитку правової системи, гармонізації правової системи України крізь призму вдосконалення правового регулювання в умовах демократичних перетворень, дослідженню економічних функцій держави в умовах трансформації су-

спільства та аналізу економічних інтересів держави та суспільства, визначення методів правового регулювання для забезпечення його ефективності. В умовах проведення в Україні системних реформ, пошуку ефективної моделі організації державного управління, створення реальних соціально-економічних та владно-управлінських передумов організації та функціонування режиму соціального партнерства актуальним є дослідження питань забезпечення верховенства права як умови подолання юридичних конфліктів у контексті трансформації суспільних відносин. Автори зробили спробу комплексного аналізу розвитку правотворення в умовах трансформації суспільства, дослідивши соціально-правове призначення юридичної процедури в сучасних умовах розбудови правової держави, та співвідношення права та моралі в регулюванні суспільних відносин.

У другому розділі цієї праці «Особливості правового регулювання конституційних, фінансових, екологічних та земельних відносин» розглядаються, зокрема, такі актуальні питання, як конституційно-правові основи мандата депутата представницького органу місцевого самоврядування, теоретико-правові проблеми державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні, правопорушення на завершальній стадії бюджетного процесу тощо. Із сучасних позицій розглядаються міжнародно-правове забезпечення екологічної безпеки, правові моделі приватизації земельних ділянок в Україні, питання земельного та аграрного права тощо.

У третьому розділі «Особливості правового регулювання цивільних та трудових відносин» державно-правове регулювання в умовах трансформації суспільних відносин розглядається в контексті аналізу особливостей сучасного стану правового регулювання цивільних та трудових відносин. Реформа сучасного цивільного права за обсягом та змістом має значні масштаби, що дає підстави стверджувати про фактичне створення нового правового масиву приватного права, фундаментом якого є цивільне право, що покликане забезпечити нормальне функціонування і розвиток громадянського су-

спільства, самотійно, незалежно від держави формувати систему відносин між юридично вільними і рівноправними партнерами в усіх сферах життя, включаючи підприємницьку діяльність. Самостійність, незалежність та ініціативність приватних осіб забезпечується лише за умови визнання об'єктивного характеру цивільних прав як таких, що зумовлюються життям. Саме тому майнові, й немайнові відносини ґрунтуються на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самотійності її учасників, які становлять предмет цивільно-правового регулювання, й основою громадянського суспільства мають бути норми Цивільного кодексу відповідно до його основних принципів. Саме на цих підставах автори висвітлюють такі важливі для сьогодення питання, як правове регулювання інтелектуальної власності в Україні, в тому числі правова охорона фольклорних творів за допомогою права інтелектуальної власності, право на особисте життя та його таємницю в системі цивільних особистих немайнових прав, правове регулювання житлового фонду соціального призначення, відносин власності у світлі формування ринку землі в Україні, ролі індивідуально-договірного регулювання оплати праці в умовах трансформації суспільних відносин тощо.

Четвертий розділ «Особливості правового регулювання у сфері кримінально-правових відносин» порушує низку питань, від яких залежить не лише стан правопорядку в країні, а й інші показники, що характеризують якість життя населення. Це, зокрема, стан безпеки і захищеності індивіда, рівень корупційності управлінського апарату, прозорість політичних, економічних та соціальних процесів тощо. В цьому розділі особливу увагу приділено питанням тлумачення понять у Кримінальному кодексі України в умовах трансформації суспільних відносин. Однак поглиблений розгляд цих проблем пов'язується не лише з дослідженням основних категорій та аналізом сутності кримінального переслідування в умовах формування громадянського суспільства в Україні, а й організацією адвокатури в умовах трансформації суспільних відносин тощо.

Ця монографія підготовлена колективом викладачів-науківців Київського університету права НАН України. До участі у цій праці були залучені провідні науковці Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, з яким університет не лише тісно співпрацює, а й створює унікальний та єдиний у країні освітянсько-науковий комплекс у системі Національної академії наук України. Враховуючи те, що основний зміст діяльності нашого університету полягає у формуванні інноваційного, гуманістичного освітньо-виховного середовища, це, в свою чергу, забезпечується інтеграцією освіти та науки, насамперед, впровадженням європейських стандартів у сфері освіти і науки та поширенням власних здобутків у науково-дослідній та освітній сферах.

На завершення хочу підкреслити, що ця праця є спробою проаналізувати державно-правове регулювання окремих суспільних відносин в умовах трансформації національної правової системи в цілому та окремих галузей права під впливом інтеграційних процесів, які відбуваються в Україні. Не претендуючи на вичерпне дослідження всіх питань, колектив авторів намагався зробити свій внесок, сформулювавши пропозиції та рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності правового регулювання окремих суспільних відносин на сучасному етапі розвитку держави та права. Безумовно, певні з викладених положень матимуть дискусійний характер, тому сподіваємося на зауваження, рекомендації теоретиків та практиків. Вважаю, що дослідження проблем трансформації суспільних відносин на сучасному етапі може бути лише результатом спільних зусиль усіх зацікавлених науковців, адже оптимізація національної правової системи України та її наближення до європейських стандартів є важливим елементом правової реформи, яка триває в Україні.

Запропонована монографія започатковує низку наукових видань Київського університету права НАН України з актуальних питань різних галузей права. Це будуть системні та комплексні дослідження проблемних аспектів суспільних відносин науковцями-теоретиками, викладачами нашого

університету та правознавцями-практиками, які залучаються до навчального процесу. Сподіваюся, що ці праці будуть корисними усім, хто цікавиться теоретичними та науково-практичними дослідженнями державно-правового регулювання суспільних відносин на сучасному етапі розбудови правової системи України, дослідженнями галузевих юридичних дисциплін, зокрема державним службовцям, тим, хто займається законотворчою діяльністю, а також науковцям, аспірантам та студентам юридичних навчальних закладів.

*Юрій Бошицький —
ректор Київського університету права
НАН України,
професор*

Зміст

Передмова	3
Розділ 1. Загальнотеоретичні проблеми державно-правового регулювання в умовах трансформації суспільних відносин.....	11
1.1. Гармонізація правової системи України як чинник удосконалення правового регулювання в умовах демократичних перетворень	11
1.2. Економічні функції держави в умовах трансформації суспільства: тенденції розвитку та напрями вдосконалення	32
1.3. Економічні інтереси держави та суспільства: особливості врівноваження у сучасному суспільстві	51
1.4. Визначеність методу правового регулювання як необхідна умова його ефективності в сучасних умовах трансформації суспільних відносин	81
1.5. Забезпечення верховенства права як умова подолання юридичних конфліктів у контексті трансформації суспільних відносин	99
1.6. Розвиток правоутворення в умовах трансформації суспільства.....	120
1.7. Соціально-правове призначення юридичної процедури в сучасних умовах розбудови правової держави.....	147

1.8. Співвідношення права та моралі в процесі регулювання суспільних відносин	169
Розділ 2. Особливості правового регулювання конституційних, фінансових, екологічних та земельних відносин	196
2.1. Конституційно-правові основи мандата депутата представницького органу місцевого самоврядування	196
2.2. Теоретико-правові проблеми державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні	210
2.3. Правопорушення на завершальній стадії бюджетного процесу	225
2.4. Міжнародно-правове забезпечення екологічної безпеки в сучасних умовах трансформації суспільства.....	234
2.5. Правові моделі приватизації земельних ділянок в Україні	254
Розділ 3. Особливості правового регулювання цивільних та трудових відносин.....	296
3.1. Актуальні проблеми правового регулювання інтелектуальної власності в Україні в умовах трансформації суспільних відносин.....	296
3.2. Право на особисте життя та його таємницю в системі цивільних особистих немайнових прав.....	336
3.3. Житловий фонд соціального призначення: проблемні питання правового регулювання	358
3.4. Проблемні питання правової охорони фольклорних творів за допомогою права інтелектуальної власності.....	373

3.5. Окремі проблеми правового регулювання відносин власності у світлі формування ринку землі в Україні	384
3.6. Дієвість випробування при прийнятті на роботу та гарантованість прав його суб'єктів в умовах трансформації суспільних відносин	403
3.7. Роль індивідуально-договірного регулювання оплати праці в умовах трансформації суспільних відносин	448
Розділ 4. Особливості правового регулювання у сфері кримінально-правових відносин	465
4.1. Тлумачення понять у Кримінальному кодексі України в умовах трансформації суспільних відносин	465
4.2. Кримінальне переслідування: актуальні проблеми реалізації в умовах формування громадянського суспільства в Україні	484
4.3. Загальна організація адвокатури в умовах трансформації суспільних відносин	522

Наукове видання

АНДРЕЄВСЬКИЙ Валерій Віталійович
АРХИПОВА Марія Іванівна
БОБРОВНИК Світлана Василівна
БОШИЦЬКИЙ Юрій Ладиславович
ВАРИЧ Ольга Григорівна
ГЕТЬМАН-П'ЯТКІВСЬКА Ірина Анатоліївна
ГРИНЬКО Сергій Валерійович
ДІДИЧ Тарас Олегович
ЛОЩИХІН Олександр Миколайович
МАЦЕГОРІН Олександр Ілліч
МЕЛЬНИК Олена Миколаївна
МЕЛЬНИЧУК Наталія Олексіївна
НИКОЛІНА Катерина Валеріївна
ОМЕЛЬЧЕНКО Ірина Всеволодівна
ОНИЩЕНКО Наталія Миколаївна
ПРИЛУЦЬКИЙ Сергій Валентинович
СІКОРСЬКА Ірина Анатоліївна
СІМУТІНА Яна Володимирівна
ТРОСТЮК Зоя Аполлінарівна
ФРОЛОВ Максим Олександрович
ХАРЧЕНКО Олеся Степанівна
ЧЕРНЕЦЬКА Олена Василівна
ЮШИНА Світлана Іванівна

Державно-правове регулювання в умовах трансформації суспільних відносин

За загальною редакцією професора Ю. Л. Бошицького

Монографія

Художнє оформлення *В. С. Жиборовського*

Підписано до друку 17.06.2009.

Формат 60 x 84 ¹/₁₆.

Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 31,16. Обл.-вид. арк. 24,8.

ТОВ «Видавництво «Юридична думка».

Україна, 01103, м. Київ, вул. Кіквідзе, 18-а.

Свідчення про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 1742 від 06.04.2004 р.

Віддруковано у **ТОВ «Дорато-Друк».**

Україна, 09000, Київська обл., м. Сквиря, вул. Щорса, 7.